

MINORITATEA GERMANĂ DIN BASARABIA ÎNTRE 1814 ȘI 1940

Mariana HAUSLEITNER, *doctor habilitat în istorie,
conferențiar universitar, Freie Universität, Berlin*

Rezumat

Coloniștii germani din Basarabia au ajuns la numărul de vreo 60.000 de persoane în 1897. Deși reprezentau numai 3% din populația Basarabiei, au avut o contribuție importantă în economie. În Imperiul Rus au fost o sută de ani o populație loială. Dar în anii războiului erau considerați ca spioni și depravați de dreptul la proprietatea lor. După 1920 li s-a restituit proprietatea. Dar școlile germane au fost transferate în instituții românești. Nemulțumirea multor tineri care aveau puține șanse de ascensiune socială a contribuit la sporirea influenței nazismului. În toamna 1940 au fost strămutați 93.000 de germani din Basarabia în regiuni ocupate de Germania nazistă.

Cuvinte-cheie: Minoritatea germană, modernizare, autonomie culturală, nazism

THE GERMAN MINORITY IN BESSARABIA 1814-1940

Abstract

The colonists immigrating to Bessarabia reached in 1897 the number of around 60.000 persons. Although they only amounted to 3% of the general population they contributed a significant part to the economic development. For 100 years they had been loyal citizens of the Russian Empire. During the years of World War I, however, they were suspected to be potential spies and therefore lost their right to dispose of their real estate properties. After 1920 these property rights were returned to them. However, most German schools were turned into Romanian institutions. Dissatisfaction with lacking job opportunities partly motivated many youths to join national-socialist organizations. During autumn of 1940 93.000 Germans were re-settled from Bessarabia to areas occupied by the German Reich.

Keywords: German minority, modernization, cultural autonomy, national-socialism

Germanii au locuit pe teritoriul Basarabiei numai 126 de ani, fiindcă au fost strămutați de Hitler în 1940. Chiar dacă este vorba de o perioadă destul de scurtă, studiarea istoriei acestei minorități poate să fie utilă pentru a examina prin ce mijloace ei au reușit să aibă o importanță mare în economie. Ei erau un grup de numai trei procente din populația Basarabiei, dar au devenit influenți mai ales prin a crea structuri neguvernamentale.

Germanii au fost chemați de țarul Alexandru I. să populeze Buceagul, de unde au fost izgoniți anterior tătării. Primii au sosit acolo bulgarii și găgauzii, iar după 1814 germanii.¹ Cei mai mulți au venit din Germania de Sud, regiunea care este astăzi landul Württemberg. Țarul a promis ca fiecare cap de familie primește 65,5 ha pământ, toți vor fi scutiți zece ani de impozite și recrutări în armată. Pentru germani, lucrul cel mai important a fost ca statul să nu se amestece în administrația lor comunală și bisericească. Ei s-au așezat în marea majoritate în sudul Basarabiei, în sate separate lângă cealaltă populație. Administrația rusească a denumit mai multe colonii după localitățile unde armata rusă a luptat cu succes împotriva lui Napoleon ca de exemplu Arcis, Borodino, Tarutino, Tepliț și Leipzig. Celelalte colonii au primit în general denumiri germane. În 1826 trăiau cca. 9.000 de germani în 26 de colonii.² Având mulți copii, numărul germanilor a crescut repede: în 1897 erau deja 60.206.³

De la început germanii au fondat școli primare, fiindcă vroiau ca copiii lor să cunoască scrierile religioase. Aproape toți aparțineau bisericii evanghelice, unde un bărbat este acceptat ca matur, când citește din biblie în fața comunității. Centrul lor cultural a devenit Sărata, unde a fost înființată în 1844 o instituție de formare a cadrelor didactice de etnie germană.⁴

Situația economică a germanilor a fost în general mai bună decât a moldovenilor, fiindcă erau în posesie de pământ suficient. Ei au avut puține contacte cu țăranii moldoveni, numărul carora era mic în regiunea locuită de ei. Dar au avut legături extrem de strânse cu comercianții evrei, care le cumpărau surplusurile de marfă.⁵

Germanii putea să-și organizeze singuri administrația coloniilor.

¹ Brandes, Detlev: Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonien und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751-1914, München 1993, p. 116.

² Schmidt, Ute: Besarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră, Chișinău 2014, p. 85-100.

³ Solomon, Flavius: Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie, Iași 2001, p. 160.

⁴ Fassel, Luminița: Das deutsche Schulwesen in Bessarabien 1812-1940, München 2000, p. 38.

⁵ Hausleitner, Mariana: Deutsche und Juden in Bessarabien 1814-1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens, München 2005, p. 36.

Privilegiul de autoguvernare locală a rămas până în 1871. Centrul economic al germanilor a fost Tarutino unde era un târg mare în fiecare săptămână. Coloniștii au adus unelte agricole noi din Germania și au putut produce un surplus.¹ Ei au fondat asociații agricole/întovărașiri, începând din 1897. Numărul acestora a crescut repede și în 1907 s-a creat o centrală numită Uniunea de Economie germană din Basarabia (Deutsch-bessarabischer Wirtschaftsverband). Aceasta a dat credite țăranilor și a organizat transportul mărfurilor tuturor membrilor la piața din Tarutino sau la portul din Akkerman/Cetatea Albă. Așa și țăranii cu puțin pământ puteau participa la exportul grâului. Interesele politice ale germanilor le susținea deputatul Andreas Widmer în Zemstva din Akkerman și în prima Dumă de stat (1906).²

La Chișinău trăiau foarte puțini germani: ei erau ofițieri, funcționari sau mesteșugari. În 1838, țarul le-a dăruit biserica evanghelică Sf. Nikolai. Cel mai cunoscut german era Karl (Carol) Schmidt, care, începând din 1877 a fost 25 de ani primarul Chișinăului. El a contribuit mult la modernizarea orașului. După pogromul din aprilie 1903, la care au fost uciși 49 de evrei, Schmidt a criticat în comisia de cercetare că în ajun presa antisemitului Pavel Krușevan a agitat populația. Schmidt a fost demis din funcție, iar Krușevan onorat de către țar.³

Liderul germanilor din Chișinău a devenit în 1904 pastorul de origine baltică Erich Gutkewitsch, care a slujit până în 1940. El a înființat în 1907 organizația culturală (Kulturverein), care s-a impus în mod deosebit pentru învățământul școlar în limba germană. Din 1887 au crescut presiunile statului în direcția folosirii limbii ruse ca limbă de predare în școli. În anul 1897, 62,9% a bărbaților germani știa să citească în limba rusă. Acesta era numărul cel mai mare de știitori de carte din Basarabia, urmați de evreii.⁴

După ce portul de la Odesa a fost mărit germanii participau la

¹ Isert, Ingo Rüdiger: Die Bessarabiendeutschen, in: Bochmann, Klaus/Dumbrava, Vasile/Müller Dietmar/Reinhardt, Victoria (ed.) Die Republik Moldau. Ein Handbuch, Leipzig 2012, p. 226.

² Fassel, Das deutsche Schulwesen, p. 94.

³ Garusov, Olga: Karl Schmidt. Primar al Chișinăului 1877-1903, Chișinău 2014; Judge, Edward H.: Ostern in Kischinjew. Anatomie eines Pogroms, Mainz 1995, p. 105-108.

⁴ Frunțașu, Iulian: O istorie etnopolitică a Basarabiei 1812-2002, Chișinău 2002, p. 71.

exportul de cereale. Comercianții evrei cumpărau surplusul coloniștilor și îl transportau de la Akkerman la Odesa. Stepa Buceagului era și deosebit de propice pentru creșterea oilor și cailor. Mulți germani creșteau ovine caracul a căror blană era prelucrată în fabrici mici la Tarutino, Arcis, Tepliț și Sărata. Mesteșugarii germani produceau căruțe stabile, la mare căutare în sudul Rusiei și în Moldova.¹ Doi industriași germani aveau la Chișinău o uzină mecanică și o fabrică de obiecte de ceramică.²

Existau câțiva politicieni ruși, care, începând din 1912 cereau ca germanii să nu mai cumpere pământ pentru copii lor în alte localități. Dar în guvernul Imperiului rus germanii erau considerați un grup important din punct de vedere economic pînă la începutul primului război mondial.³ După pogromul din mai 1915, la Moscova toți coloniști germani au fost tratați ca dușmani: vreo 200.000 germani din Wolhinia și Polonia rusească au fost deportați în Siberia, Ural și alte regiuni.⁴ Cei din Basarabia au fost expropiați prin legile țariste din 2 februarie și 13 decembrie 1915. Ei trebuiau să presteze muncă forțată pentru armată. Dar au scăpat de deportare, fiindcă în iarna 1916/1917 străzile erau înzăpezite, iar după aceea a intervenit revoluția din februarie 1917. Fiind deposeați de guvernul rusc, germanii au văzut cu ochi buni căderea țarului. Guvernul provizoriu Lvov a anulat la 11 martie 1917 în mod teoretic efectele decretelor din 1915, dar nu a prevăzut un sistem clar de reguli pentru repunere în posesie a coloniștilor.⁵ Imediat germanii au început să-și restabilească organizațiile economice și culturale. Școlile germane au fost redeschise în septembrie 1917.⁶

¹ Schmidt, Ute: Die Deutschen aus Bessarabien. Eine Minderheit aus Südosteuropa (1814 bis heute), Köln 2003, p. 48-50.

² Purici, Ștefan: Introducere în istoria Basarabiei, Suceava 2006, p. 42.

³ Hausleitner, Deutsche, p. 37.

⁴ Krieger, Viktor: Kolonisten, Sowjetdeutsche, Aussiedler. Eine Geschichte der Russlanddeutschen, Bonn 2015, p. 80.

⁵ Suveică, Svetlana: Integrarea Basarabiei la România și minoritatea germană, în: Turliuc, Cătălin/Solomon, Flavius (ed.): Punți în istorie. Studii româno-germane, Iași 2001, p. 70-71.

⁶ Schroeder, Olga: Die Deutschen in Bessarabien 1914-1940. Eine Minderheit zwischen Selbstbehauptung und Anpassung, Stuttgart 2012, p. 51-55

Cînd a intrat armata română în Basarabia, în ianuarie 1918, mulți germani au sperat ca ea va stabili ordinea. Din octombrie 1917, trecuseră grupuri mari de soldați care se întorceau prin Buceag la vetrele lor și în trecere prădau gospodăriile germanilor. Dar în martie 1918 delegații germanilor s-au abținut de la vot pentru alipirea Basarabiei la România. Ei au declarat că n-au mandat pentru această decizie, fiindcă Congresul coloniștilor germani nu a putut să se întrunească din cauza stării de asediu. În martie 1919, germanii au trimis o delegație la regele Ferdinand și l-au rugat să abrogheze legea prin care au pierdut dreptul la proprietatea lor în Rusia. În august 1919, Congresul a solicitat din nou anularea legii din 1915. Un Decret-lege din 6 octombrie 1919 a repus coloniștii în drepturile lor anterioare, legi excepționale din 1915.¹

După 1920, mulți moșieri germani au pierdut a parte a pământului, fiindcă la reforma agrară s-a stabilit limita la 100 hectari. Dar și cîțiva germani săraci au primit loturi mici de pământ. Situația economică în sudul Basarabiei era după 1918 grea, fiindcă germanii nu mai puteau exporta produsele lor la piața din Odesa. Iar drumurile de fier în direcția porturilor dunărene Reni și Galați s-au construit abia în mijlocul anilor 1920. Pentru a organiza transportul mărfurilor în orașele din Regat, mulți coloniști au depus bani în societățile economice organizate de Uniunea Economică Germană (Deutscher Wirtschaftsverband). Au construit o rețea mare, prin care primeau credite și instrucții cum pot îmbunătăți producția lor.²

O mare problemă pentru germanii din Buceag era infiltrarea de agitatori din Uniunea Sovietică. Din cauza lor regiunea de graniță era sub stare de asediu, ceea ce aducea și daune vieții economice. Așa se poate explica de ce un grup de voluntari germani s-au alăturat cu arme jandarmilor români în septembrie 1924 cînd un grup de comuniști a

¹ Hausleitner, Deutsche, p. 76 și 98; Suveica, Svetlana: Controverse ale procesului exproprierii în Basarabia interbelică, în: Ihrig, Stefan/ Dumbrava, Vasile/Müller, Dietmar/Șarov, Igor (ed.): Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia, Braunschweig/Chișinău 2008, p. 121.

² Schroeder, Die Deutschen, p. 56 și 218.

organizat o răscoală în Tatarbunar.¹ După suprimarea ei cu forțe militare, câțiva germani au fost onorați cu decorația “Barbație și Credință”. Pentru această ceremonie veniseră din București în 1925 miniștrii Ion Inculeț și Gheorghe Tătărescu. Germanii sperau ca guvernul național liberal le va finanța ca răsplată școlile primare cu limba de predare germană, ceea ce nu s-a împlinit.²

În timpul țarismului, școlile primare aparținuseră bisericii evanghelice și sub administrația română deveniseră școli de stat. La început se mai predă în limba germană, dar numărul orelor în germană scădea rapid. La Congresul coloniștilor germani se cerea în august 1923 ca școlile primare să fie organizate de biserică și subvenționate din partea statului. La mijlocul anilor 1920, aproape numai învățătorii români au predat în localități germane și copii nu învățau să citească în limba maternă. Erau două excepții: un gimnaziu particular de băieți și unul de fete la Tarutino, care aparțineau bisericii și unde se predă în limba germană. Dar și acolo, începând cu 1926, elevii trebuiau să absolvească bacalaureatul în limba română. Ziarul germanilor a protestat, după ce un mare număr de absolvenți a fost respins din cauza că nu cunoșteau bine limba de stat.³

Problema românizării forțate a tineretului german a fost mult dezbătută în organizațiile germanilor. Toți germanii alegeau delegații pentru un Sfat al germanilor (Deutscher Volksrat). Mulți ani el a fost condus de teologul Daniel Haase, care era și capul bisericii evanghelice din Basarabia. Haase a fost ales în parlament începând cu 1926 și după 1927 el a susținut partidul țărănist. Între 1928 și 1930 guvernele țărăniste au finanțat câțiva învățători care au predat limba germană în școlile primare din localități unde majoritatea populației erau germani. Din cauza crizei economice mondiale aceste subvenții n-au mai fost posibile după 1930. Deorece nu mai existau șanse

¹ Asociația Istoricilor și Politologilor „Pro Moldova”: Istoria Moldovei, vol. III, Chișinău 2016, p. 87.

² Schroeder-Negru, Olga: Rebeliunea de la Tatar Bunar în 1924. Germanii basarabeni între anti-bolșevism și patriotism românesc, in: Ihrig, Stefan/ Dumbrava, Vasile/Müller, Dietmar/Șarov, Igor (ed.): Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia, Braunschweig/Chișinău 2008, p. 89 și 91.

³ Hausleitner, Deutsche, p. 148; Schlarb, Tradition, p. 161-162.

pentru locuri de muncă, numărul elevilor de la seminarul de învățători germani din Sărata s-a redus repede: între 1933 și 1937 de la 245 la 150. Unii profesori și elevi care se vedeau marginalizați în societatea română au fondat primul nucleu nazist în Basarabia. Ei s-au alăturat grupului nazist Selbsthilfe a unor sași din Ardeal. Guvernul român a dizolvat această organizație în 1934, dar ea a activat mai departe infiltrând societățile culturale germane. Din Germania soseau docenți care agitau mai ales tineretul german din Basarabia cu idei rasiale.¹

La Chișinău mare influență a avut viceconsulul Germaniei Otto Hirsch. Care a deținut această poziție între 1925 și 1937. El era un comerciant bogat și a aderat la partidul lui Hitler deja în 1932. În 1933, el a făcut propagandă pentru un boicot împotriva mărfurilor din magazinele evreilor.²

Pînă atunci, germanii de la Chișinău aveau în general contacte bune cu evreii. Din corespondența viceconsulului Hirsch către Ambasada Germană de la București reiese că erau și germani, care nu s-au distanțat de evrei. De exemplu Rudolf Kurtz care era vicepreședintele camerei medicilor n-a susținut boicotul magazinelor evreiești. Cînd viceconsulul a vrut să-l izgonească pe Kurtz în 1933 din organizația germană de cultură (Kulturverein) s-au împotrivit mai mulți membri.³

Dar situația persoanelor cu poziții moderate a devenit grea după ce guvernul național liberal a interzis predarea în limba germană în școlile de stat. Au fost anulate toate concesiile guvernelor țărăniște. Peste o sută de învățători germani și-au pierdut locul de muncă. Lupta lungă a senatorului Haase nu a dat roade și el a fost

¹ Schlarb, Cornelia: Tradition im Wandel. Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Bessarabien 1814-1940, Köln 2007, p. 218-219; Schlarb, Cornelia: Einflüsse des Nationalsozialismus auf Kirche und Schule bei den Bessarabiendeutschen, in: Jahrbuch der Deutschen aus Bessarabien. Heimatkalender 2014, Hannover 2013, p. 129-147.

² Glass, Hildrun: Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien 1918-1938, München 1996, p. 597; Hausleitner, Deutsche, p. 153-154.

³ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Deutsche Gesandtschaft Bukarest, Kulturpolitik, R 60184, Scrisoarea lui Hirsch din 15.4.1933.

atacat de tineri naziști. Lîngă ziarul săptămînal care îl susținea pe Haase “Deutsche Zeitung Bessarabiens” a apărut o concurență. Noua gazetă (“Deutsches Volksblatt”) era subvenționată din Germania. După o campanie de calomnie, senatorul Haase a fost înlăturat în 1934 de naziștii de la conducerea germanilor din Basarabia. În 1936 a fost destituit și ca reprezentant al bisericii evanghelice.¹

Noul lider politic a devenit Otto Broneske, care era cu 20 de ani mai tînăr ca Haase și studiasse în Germania. Din 1926 era secretar la centrala întovărășirilor germane (Verband Deutscher Genossenschaften). Această organizație primea subvenții din Germania. Broneske s-a alăturat în 1934 naziștilor din Ardeal, care, începînd din 1935 au dominat în organizațiile germane.

În timpul dictaturii regale a lui Carol al II-lea, partidele germane au fost dizolvate. Grupul german a activat în cadrul „Frontului Renașterii Naționale”. În februarie 1939, Broneske a fost cooptat în Consiliul de Coroană, o instituție cu caracter consultativ.² Cînd în ianuarie 1940 Carol al II-lea a vizitat Chișinăul Broneske a declarat că germanii vor lupta pentru patria lor împotriva bolșevismului. Despre ce s-a stabilit în acordul secret dintre Molotov și Ribbentrop în privința germanilor din Basarabia a aflat numai cîteva zile înainte de cedarea teritoriului de către România.³ În Germania nazistă se lucra în 1939 la planuri de strămutari a multor minorități germane pentru a obține teritorii omogene din punct de vedere a populației.⁴

După intrarea Armatei Roșii în Basarabia în iunie 1940 s-a început cu organizarea strămutării germanilor din Basarabia. Sub conducerea organizației din Berlin Volksdeutsche Mittelstelle au fost strămutați în septembrie 1940 peste 93.000 de persoane din Basarabia. Acești basarabeni au primit în regiunile ocupate de Germania gospodăriile polonezilor care au fost deportați anterior. Cei

¹ Eckert, Horst: *Aufstieg, Wirken und Fall des Oberpastors Daniel Haase, Laatzen* 2012, p. 105-137.

² Eckert, Horst: „Für Volkstum und Glaube“. Otto Broneske und die Bessarabiendeutschen im 20. Jahrhundert, Laatzen 2016, p. 159 și 246.

³ Broneske, Otto: *Deutsches Schicksal in der Fremde*, Stuttgart 1976, p. 165-166.

⁴ Lumans, Valdis O.: *Himmlers Auxiliaries. The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe 1933-1945*, Chapel Hill 1993, p. 104-112.

mai mulți basarabeni nu s-au simțit bine acolo, fiindcă nu stăteau împreună cu rudele lor și foștii concetățeni. Erau amestecați cu germanii strămutați din țările baltice. Pamîntul l-au primit numai în arendă și trebuiau să producă după un plan și pentru prețuri stabilite de stat. Fiii celor strămutați au fost mobilizați pentru a lupta în divizile de SS organizate de oamenii lui Himmler.¹

Cînd a ajuns Armata Roșie în Polonia în ianuarie 1945 a început evacuarea tuturor germanilor. În timpul războiului au murit 10% din germanii din Basarabia. Ceilalți s-au răspândit în diverse regiuni din Germania de Vest și Est. Între familiile strămutate în 1940 și izgonite în 1945 a fost și cea a lui Horst Köhler care a fost președintele Germaniei între 2004 și 2010. El a susținut activitatea germanilor din Basarabia care sunt organizați în Bessarabiendeutscher Verein.² Această organizație a constituit în 2009 o comisie istorică care a analizat daunele aduse de nazism populației germane din Basarabia. S-a întocmit un grup de cercetare și s-a editat o carte cu citate din presa timpului.³

În concluzie se poate vedea de ce minoritatea germană a fost 100 de ani un grup loial în Imperiul rus. Dar după ce au pierdut dreptul la proprietatea de pamînt în 1915 germanii s-au bucurat cînd a fost înlăturat țarul. Germanii din Basarabia sperau ca vor optîne în Regatul român dreptul la autonomie culturală garantat la Conferința de Pace de la Paris din 1919. Dar politicienii din partidul național liberal au susținut un program de romanizare forțată. Prin el tineretul german s-a văzut marginalizat și a început să caute sprijin în Germania nazistă.

Despre viața germanilor care au trăit pe teritoriul Republicii Moldova s-au publicat în ultimii ani mai multe cărți în Germania. Relațiile germanilor cu moldovenii și alte popoare ar putea fi un proiect bun de cooperare pentru viitor.

¹ Jachomowski, Dirk: Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- und Dobrușchadeutschen, München 1984, p. 198-203.

² Langguth, Gerd: Horst Köhler. Biografie, München 2007, p. 23-33.

³ Wolter, Stefanie: NS-Einfluss auf die Deutschen in Bessarabien. Eine Pressedokumentation, Stuttgart 2013.